

Újabb könyv a német lovagrendről

Font Márta
A német lovagrend alkonya
 JPTE TK Kiadói Irodája
 Pécs, 1997. 149 old.

Úgy tűnik, az utóbbi években reneszánszát éli hazánkban a lovagrendkutatás. 1996-ban Pósn László tollából jelent meg egy igen alapos munka, mely a Német Lovagrend korai történetét ismerteti.¹ Font Márta, a pécsi egyetem professzora pedig 1997-ben jelentette meg szintén komoly és alapos művét, mely a Rendet a 15. század elején érő gazdasági és hatalmi krízisről szól, végső soron a lovagrendi állam megszűnéséhez, átszervezéséhez vezető útról és különösen annak első állomásáról, a tannenbergi (grünwaldi) csatáról. Mindenképpen említésre méltó, hogy hazánkban korábban még nem jelent meg hasonló témájú szintézis, ezért a történészhallgatók bizonyára nagy haszonnal forgatják az elkészült munkát, sőt az érdeklődő nagyközönség számára sem érdektelen ez a modern, olvasmányos stílusú és gazdagon illusztrált összefoglalás.

A könyv három nagy szerkezeti egységből áll. A kötet felét alkotó *első fejezet* az 1410. évi hadjárat előzményeit, Lengyelország, Litvánia és a Német Lovagrend történetét mutatja be a 15. századig. A fejezet első és második része mintegy huszonnégy oldal terjedelemben Lengyelország és Litvánia történetét vázolja fel a 10. és a 15. század között. A szerző sorra veszi az államalapítástól kezdődően valamennyi lengyel király és litván fejedelem uralkodását. Ismerteti valamennyi uralkodó politikai portréját és történelmi szerepét, a 12. század közepétől elmélyülő lengyel anarchiát és a baltikumi térség nemzetközi kapcsolatrendszerének alakulását. Mindvégig a politikatörténet keretein belül marad, pedig az említett terü-

tek gazdasági, társadalmi, etnikai, vallási stb. viszonyait, intézményeit is jó lenne megismernünk. Nem kerülnek sorra például a poroszok, ahogy a 13. századi dán missziók és az orosz expedíciók sem. A legszükségesebb azonban a társadalmi és gazdasági viszonyok bemutatása lenne. A szerző – noha többször is említi (lásd például 59. és 80. o.), hogy a lovagrend városai Hanza-joggal bírtak – nem ismerteti a Hanza gazdasági szerepét, pedig a német kereskedelmi szövetség nagyban hozzájárult a Rend baltikumi misszióinak, hódításainak költségeihez, a lovagok támogatásához. A Hanza tehát támogatta a lovagokat. Ugyanakkor ennek a fordítottja is igaz: „a Hanza gazdasági fölénye kezdettől azon alapult, hogy a közvetlen kelet-nyugati kereskedelmi érintkezést megátolva, gyümölcsöztetni tudta a maga számára kiszájtított közvetítő kereskedelmet”,² melyhez a Német Lovagrend katonai ereje volt szükség.

Az első fejezet harmadik része rövid áttekintést nyújt a Német Lovagrend szentföldi és erdélyi szerepléséről, illetve a baltikumi lovagrendi állam első két évszázadáról. A közel-keleti viszonyok elbeszélésekor sor kerül a johannita és a templomos lovagrend történetjének rövid bemutatására is. A 40. oldalon a János-lovagok kapcsán fontos megállapítást tesz a szerző: „harcos renddé a Szentföld világi uralkodóinak igénye tette őket, hiszen az alkalmoszerűen szerveződő kereszties háborúk lovagjaival szemben ők képesek voltak a helyi, stabil haderőt biztosítani”. A lovagrendek kezdetben valóban leginkább betegápolással és a zarándokok ellátásával foglalkoztak, s csak később, a kihívások hatására váltak fegyverforgató szervezetté, de a karitatív tevékenység továbbra is fontos maradt számukra. A szerző ismerteti a Rend tagságának hierarchiáját és a lovagrendi állam vezetésének szerkezetét. Ez utóbbit egy világos, jól átgondolt ábra segít-

¹ Pósn László: *A Német Lovagrend története a XIII. században*. Debrecen, 1996. (a továbbiakban: Pósn)

² Nábráczky Béla: *A Hanza-városok szövetsége. Élet és Tudomány 1964. LI. szám 2406.*

ségével szemlélteti. Majd a baltikumi megtelepedés és államalapítás évtizedei, évszázadai következnek, melyek során a lovagok európai középhatalommá váltak. Az 51. oldalon a szerző megállapítja: „A lovagrendi állam legnagyobb kiterjedését a XIV. század második felében érte el. Ekkor az Odera melletti Neumarktól 900 km hosszan egészen Novgorodig nyúlt a Balti-tenger partja mentén. A tengerparttól számított szélessége 100-400 km között ingadozott.” Ekkora területtel rendelkezett a lovagok állama, s a központi hatalom erejét növelte, hogy nem volt világi nagybirtokosság, a birtokok legnagyobb része a Rend tulajdonában volt. Ez a korabeli Európában példátlanul erős centralizációt jelentett.

A Baltikum történetének részletes bemutatása során időnként egészen messze kalandozunk a Német Lovagrendtől, melynek európai és szentföldi története, belső életének bemutatása, értékelése ennek következtében az indokoltnál kisebb hangsúlyt – mindössze tizenegy oldalnyi terjedelmet – kapott. A rövid összefoglalás következtében a rendtörténet elbeszélésébe számos vitatható elem került. A 44. oldalon például a szerző azt állítja, hogy „...amikor Monfort 1268-ban mohamedán kézre került, és véget vetett a rend szentföldi működésének, nem okozott törést a lovagrend életében”. Valójában 1268-ban még nem ért véget a német lovagok szentföldi szereplése, hiszen a nagymester egészen 1291-ig Akkonban maradt, s a lovagok addig folytattak a Szentföldön betegápoló, zarándokvédő és harcászati tevékenységet.

A szerző az 54. oldalon leszögezi: „a nagymestert hivatalából letenni nem lehetett, a megválasztás után az illető élete végéig nagymester maradt”. A nagymesteri cím általában csakugyan élethossziglan tartott, de a „nagykáptalannak jogában állt megbuktatni a nagymestert, ha az egyedül akarta gyakorolni a hatalmat”.³ Ez történt Heinrich von Plauen nagymesterrel is 1413-ban, amikor is a generális káptalan megfosztotta tisztségétől (erről az eseményről a

szerző is beszámol a 140. oldalon). Az 58. oldalon szintén apró pontatlanság található. A szerző leszögezi: „A lovagok szerzetes katonák, akiknek a belépéskor szegénységi esküt kellett tenni, valamint engedelmességi, szüzességi és tisztasági fogadalmat.” A szüzességi és a tisztasági eskü azonban ugyanazt jelentette, ezért csak az egyik felsorolása szükséges.

Megkérdőjelezhető az 59. oldalon található állítás is: „A lovagokat a nem nemcesi származású testvérek szolgálták ki, az ún. féltestvérek (Halbbrüder), akik nem viselhették a lovagok jellegzetes köpenyét sem. A harcokban azonban könnyűlovasként ők is részt vehettek.” Ebben az esetben a lovagrendi társadalom három fontos elemének, a sarientes testvérek, a szolgák (servientes) és a féltestvérek (confratres) összemosásáról van szó. Ugyanis – Pósnán László szerint – a sarientes testvérek vettek részt a csatákban, s ők a Rend teljes jogú fegyveres tagjai voltak, de a lovagok fehér köpenye helyett szürkét viseltek. A nem nemcesi származású szolgák a Rendtől személyükben függttek, többnyire fizikai munkát végeztek, illetve a lovagok fegyverhordozói voltak. A féltestvérek világi életüket élve lehetőségeik szerint saját eszközökkel igyekeztek a Rendet pártolni. Rendszeresen adományokat tettek a Német Lovagrend javára. A Rend leghíresebb féltestvére II. Leó örmény király volt.⁴ Vagyis a féltestvérek nem feltétlenül voltak szegények és nem nemcesi eredetűek.

Az első fejezetet mintegy kilenc oldalas európai körkép zárja, amely jó nemzetközi háttérként szolgál a Rend 14-15. századi történetéhez. Különös hangsúly esik a kelet-európai és kelet-közép-európai államok politikai helyzetére, de sorra kerülnek a nyugat-európai országok is. A 14-15. századi európai diplomácia felvázolását követően a lovagi hadviselés 15. századi helyzetét, a lovag-ság harci szerepének csökkenését ismerteti a szerző.

A mű második fejezete gyakorlatilag a könyv másik felét alkotja. Ebben a szerző a külföldi és a hazai szakirodalom alapos – nemegyszer annak szükséges kritikáját el-

³ Pósnán László: A német lovagrend Poroszországban. História, 1992. VII. szám 15.

⁴ Pósnán 60-61.

végző – felhasználása mellett a téma primer forrásait (például Jan Długosz krónikáját és a Rend ún. zsoldoskönyveit) is felvonultatva harmincnégy oldal terjedelemben és nyolc térképen részletesen, lépésről lépésre beszámol az 1410. július 15-i tannenbergi csatáról. Ezek a térképek egy-egy pillanatképként nagyban hozzájárulnak a csata eseményeinek nyomon követéséhez, az egyes hadmozdulatok minél pontosabb megértéséhez, az elbeszélés élménnyé válásához. Kétségtelen, hogy ez a fejezet a kötet legalaposabb, legjobban sikerült része. Impozáns és igazán meggyőző, ahogy a szerző – a primer források felhasználásával – eligazítja az olvasót a csatában résztvevő hadseregek létszámára vonatkozó elméletekben. A lovagok seregének létszámát tizenhatezer és harminckétezer közöttire, a lengyel-litván szövetség hadait pedig huszonnégyezer és negyvenegyezer közöttire becsülik a hadtörténészek. A szerző a 103. oldalon leszögezi: „mindent egybevetve az a benyomásunk, hogy a mértéktartóbb becslés járhat közelebb a ma már ellenőrizhetetlen valósághoz”. Hála a gondos munkának, a tannenbergi az egyik legjobban feldolgozott kelet-európai középkori csatává vált a magyar nyelvű szakirodalomban. Font Márta minden korábbi próbálkozását felülmúló pontossággal és részletességgel beszéli el az 1410-1411. esztendő történéseit: a lengyel-litván hadjáratot, a tannenbergi csatát és az azt követő I. toruńi békét. A 85-86. oldalon a szerző felvázolja az 1410-1411. évi hadjárat nemzetközi kapcsolatait. A két felet támogató nemzetközi bázis látszólag a Rend számára volt kedvezőbb, hiszen a cseh, magyar, brandenburgi uralkodók, akik közül a római király is kikerült, befolyásosabbak voltak a lengyel-litván szövetséget támogató V. Sándor pápánál. Csakhogy sem Vencel, sem Zsigmond nem jelentett tényleges segítséget, hiszen Vencel még csak hadat sem üzent a lengyeleknek, s Zsigmond is megelégedett némi csapatösszevonással a magyar-lengyel határ közelében. Tényleges segítséget tehát egyik fél sem kapott külföldről.

Vitatható azonban a szerző azon megállapítása, mely szerint az 1386. évi lengyel-litván uniót követően „a lovagoknak szem-

beszűlniük kellett azzal a kellemetlen ténnyel, hogy a környéken elfogytak a keresztesletlen pogányok: a lovagrend létét igazoló érvrendszer kezdett recsegni-ropogni” (73. o.). Valójában a kereszténység hivatalos felvétele ellenére a litvánok nagy része még sokáig pogány maradt. Janusz Tazbir szerint még „a XVI. század elején, a reformáció megindulását megelőzően is nagyon sok litván paraszt, bár titokban, de pogány isteneket imádott”.⁵ Vagyis a litvánok keresztény hitre térítése más népekhez hasonlóan több évszázadot vett igénybe, s a pogányság továbbélése miatt az 1386. évi lengyel-litván uniót követően még jó néhány évtizedig akadt térítő munkája a Rendnek. A szerző a 83. oldalon megjegyzi, hogy a Német Lovagrend számára – szűkség esetén – „mozgósíthatók voltak a lovagrend távolabbi rendtartományai élők lovagok is”. Vagyis az európai rendházakból érkező személyek is anyagi segítségéről és utánpótlásról esik itt szó, de a lovagok egyéb európai birtokairól és rendházairól egyetlen rövid felsorolás (58. o.) kivételével szinte semmit sem találunk a kötetben. Pedig a Baltikumon kívül is termett babér a lovagok számára a fegyveres harcban és a szegényápolásban egyaránt. Az kétségtelen, hogy a hangsúly 1230-tól egyre inkább a balti területekre tevődött át, de ezt pontatlanság lenne kizárólagos jelenlétnek tekinteni. Hiszen a Rend a baltikumi állam 1525. évi megszűnése után is tovább működött, s napjainkban is betegápoló és karitatív tevékenységet végez.

A csata következményei című harmadik fejezet szolgál arra, hogy a szerző beszámoljon az 1410-1411. évi hadjárat és az I. toruńi béke következményeiről. A három oldalas terjedelm azonban nem teszi lehetővé, hogy kellő mértékben részletezhessék a Rendet sújtó 15. századi gazdasági és hatalmi krízist, mely a lovagrendi állam további gyengülését, újabb területek feladását s a lengyel király befolyásának növekedését eredményezte. A 143. oldalon felhívja figyelmünket a szerző, hogy a tannenbergi

⁵ Janusz Tazbir: Lengyel nemzettudat a XVI-XVII. században. Világtörténet, 1984. IV. szám 45.

csata a Jagello-dinasztia politikai és katonai sikersorozatának első állomása volt. Európa keleti felén az ütközetet követően hamarosan egy új nagyhatalom született. Az 1466. évi ún. II. toruńi békében a teuton állam teljes egészében a lengyel király hűbérese lett, a dinasztia tagjai pedig a lengyel mellé a cseh (1471) és a magyar királyság (1440-1444, 1490-1526) trónját is elfoglalták.

Fontos megemlíteni, hogy a kötetet alapos és jól áttekinthető bibliográfia zárja, amely komoly segítséget jelent a további részletek iránt érdeklődőknek. A szerző gondos munkáját dicséri, hogy a csatára vonatkozóan még szépirodalmi feldolgozásokat is gyűjtött. Tovább növeli a könyv értékét a mű végén található kép-, térkép- és ábrarajzok. Az illusztrációk nagy száma (harminchárom kép, tizenhat térkép és három ábra) külön érdeme a műnek és a szerzőnek egyaránt. A három ábra könnyen áttekinthetővé teszi a lovagrendi állam szerkezetét, a tannenbergi csatában részt vevő lovagrendi sereg és a lengyel-litván szövetség haderejé-

nek vezetését. A képek (pl. Marienburg alaprajza az 52. oldalon) és ábrák forráshelyét azonban szerencsés lett volna közölni. Noha nyilvánvaló, hogy Font Márta rendkívül alapos, hasznos és hiánypótló munkát végzett, azonban mégsem állítható, hogy műve alapján megismerhető a Német Lovagrend alko-nyának, a lovagok 15-16. századi történeté- nek „átfogó” históriája. Kétségtelen, hogy a szerző a bevezetőben leszögezte: „a témá- ról elsősorban áttekintést akartam adni, a rész- letek iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom a szakirodalmi tájékoztatót” (1. o.), pusztán politika- és cseménytörténeti adatokkal még- sem lehet megírni egy szerzetesi lovagrend történetét. Ugyanakkor ki kell emelnem, hogy a mű pontatlanságai ellenére nagy ha- szonnal forgatható az egyetemi és főiskolai oktatásban, de tudnunk kell, hogy az egész- nek csak részét tartjuk a kezünkben, s mint ilyen, mindig is torzítani fog valamelyest.

Vajda Tamás